הִלְכוֹת שַׁבָּת סִימָן רצא רצב

מִינֵי דָּגָן. [כ]וְיֵשׁ אוֹמְרִים שֶׁיָּכוֹל לַעֲשׂוֹתָהּ בִּדְבָרִים שֶׁמִּלַּפְתִּים בָּהֶם הַפַּת כְּבָשָׁר וְדָגִים, אֲבָל לֹא בְּפֵרוֹת. [ל]וְיֵשׁ אוֹמְרִים דַּאֲפִלּוּ בְּפֵרוֹת יָכוֹל לַעֲשׂוֹתָהּ. וְסֵכָרָא רִאשׁוֹנָה עִקָּר שֶׁצָּרִיךְ לַעֲשׂוֹתָהּ בְּפַת, אֶלָּא אִם כֵּן הוּא שָׁבַע בְּיוֹתֵר. הַגָּהּ: אוֹ בְּמָקוֹם שֶׁאִי אֶפְשָׁר לוֹ לֶאֱכֹל פַּת, כְּגוֹן בְּעֶרֶב פֶּסַח שֶׁחָל לִהְיוֹת בְּשַׁבָּת (כה) שֶׁאָסוּר לוֹ לֶאֱכֹל פַּת לְאַחַר מִנְחָה כְּדִלְקַמָּן בְּהִלְכוֹת פֶּסַח (מ׳ ממד ס״ג) (מהרי״ל הלכות פסח (מנהגים, הלכות ערב פסח)): ו * [מ]נָשִׁים

(כו) חַיָּבוֹת בִּסְעוּדָה שְׁלִישִׁית:

רצב דִּין תְּפִלַּת מִנְחָה בְּשַׁבָּת. וּבוֹ ב׳ סְעִיפִים:

א [א]בְּמִנְחָה (א) (אוֹמְרִים ׳אַשְׁרֵי׳ ׳וּבָא לְצִיּוֹן׳ (ע) [א] (ב) ׳וַאֲנִי תְּפִלָּתִי׳ וְגוֹ׳) (טור) (ג) [ב]וּמוֹצִיאִין סֵפֶר תּוֹרָה וְקוֹרִין (ג) [ב] (ד) שְׁלֹשָׁה אֲנָשִׁים עֲשָׂרָה פְּסוּקִים מִפָּרָשָׁה הַבָּאָה. [ג]וַאֲפִלּוּ חָל יוֹם טוֹב לִהְיוֹת בְּשַׁבָּת קוֹרִין בַּפָּרָשָׁה הַבָּאָה (ה) וְלֹא בְּשֶׁל יוֹם טוֹב: ב [ד]אוֹמְרִים (ג) (ו) ׳צִדְקָתְךָ׳. [ה]וְאִם חָל בּוֹ יוֹם שֶׁאָלוּ הָיָה חל

ב תְּבָבָא קַפָּא דַף פ״ב (ע״א) וּמְגִלָּה ל״א (ע״ב). ג רוֹסֵחַ סִימָן (ש״כ) [ש״ב] מְהָא דְּרַב גִּדֵּל שַׁבָּת כ״ד (ע״א). ד טוּר וּבְשֵׁם רַב שֵׁר שָׁלוֹם. ה שֵׁם בְּשֵׁם מְנַהֵג אַשְׁכְּנַז.

שַׁעֲרֵי תְּשׁוּבָה

א [א] וַאֲנִי. עַיֵּן בְּאֵר הַיֵּטֵב. וְעַיֵּן בְּסִתְרֵי תּוֹרָה (סק״א) שֶׁכָּתַב שֶׁנֶּהֱגוּ לֶאֱמֹר בָּאֲמִירַת פְּסוּק זֶה, וְכֵן כָּתַב בְּעֶמֶק בְּרָכָה (סי׳ נה), וּבְהַגָּהַת בְּנוֹ בַּעַל שָׁלֵ״ה הַבִּיא הַהֵּיכָא (ח״ב דף קנו.) וְכָתַב שֶׁמֵּן הָרָאוּי וְהַמְחֻיָּב לֶאֱמֹר כֵּן עַיֵּן שָׁם. וְעַיֵּן בְּשַׁלְמֵי צִבּוּר (שלמי תגיגה הלכות שבת סי׳ ו ס״ד) בְּשֵׁם סֵפֶר הַנְּזִירוּת (ענין מנחת שבת) דְּזֶמֶן עֲטִיפַת צִיצִית בִּתְפִלַּת הַמִּנְחָה הוּא אַחַר קְדֵישׁ דְּקְדֻשָּׁה וּבָא לְצִיּוֹן אַחַר שֶׁיֹּאמַר הַשְׁלֵיחַ צִבּוּר וַאֲנִי תְּפִלָּתִי כו׳ כְּדֵי שֶׁיִּתְעַטֵּף בְּצִיצִית בְּצֵת רָצוֹן. וְכָתַב בִּנְגִיד וּמְצַוֶּה (מוסף לשבת) שֶׁאֵין לְכַסּוֹת הַפָּנִים בְּטַלִּית, גַּם מְגִלַּים הַמֻּצָּח מֵעִם הַטַּלִּית, עַיֵּן שָׁם. וְעַיֵּן שָׁם (שלמי תגיגה ס״ה) שֶׁיֵּשׁ לוֹמַר בְּרִיךְ שְׁמֵהּ בְּהוֹצָאַת סֵפֶר תּוֹרָה, וְאִדְּרַבָּה אִי הוּא עִקַּר זְמַן הָאֲמִירָה, אֶלָּא שֶׁהָאֲרִ״י הָיָה אוֹמְרוֹ אַף בְּשַׁחֲרִית, וְהָאוֹמֵר גַּם בְּחֹל לֹא הִפְסִיד, עַיֵּן שָׁם: [ב] שְׁלֹשָׁה אֲנָשִׁים. עַיֵּן בְּאֵר הַיֵּטֵב שֶׁהַמְּנַהֵג אֲבוֹתֵינוּ כָּתַב דְּבְמָקוֹם שֶׁאֵין סֵפֶר תּוֹרָה לֹא יֹאמְרוּ וַאֲנִי תְּפִלָּתִי, וְהָאֲלִיָּה רַבָּה (סק״ו) חוֹלֵק בָּזֶה וְכָתַב דְּמִשּׁוּם שֶׁלֹּא לְהַפְסִיק כו׳ יֵשׁ לוֹמַר וַאֲנִי תְּפִלָּתִי קֹדֶם הַקְּדִישׁ שֶׁאַחַר וּבָא לְצִיּוֹן כו׳, וְעַיֵּן בִּיד אֶפְרַיִם בְּפֵרוּשׁ דִּבְרֵי הַמְּגַן אַבְרָהָם. וְעַיֵּן בְּשַׁלְמֵי צִבּוּר (שם ס״ד) הֵבִיא לְשׁוֹן מוֹרֵנוּ הָרַב חַיִּים וִיטָל ז״ל וְכָתַב שֶׁאֵין תְּלוּי בְּסֵפֶר תּוֹרָה וַאֲפִלּוּ הַמִּתְפַּלֵּל בְּבֵיתוֹ בְּיָחִיד צָרִיךְ לֶאֱמֹרוֹ, וְנִרְאֶה מִדְּבָרָיו שֶׁצָּרִיךְ שֶׁפְּקִדִּים אֲמִירַת וּבָא לְצִיּוֹן וּפְסוּק וַאֲנִי תְּפִלָּתִי לְהוֹצָאַת הַסֵּפֶר תּוֹרָה, וְכָתַב בְּשֵׁם מֹשֶׁה יְהוּדָה (סק״כ) לֶאֱמֹרוֹ אֲפִלּוּ בְּיָחִיד, וְהַשַּׁלְמֵי צִבּוּר כָּתַב דְּמִנְהָגָן תּוֹרָה עַל פִּי סוֹד הַדָּבָר וְגַם עַל פִּי הַפְּשָׁט, עַיֵּן שָׁם. וְכָתַב בְּאֵלִיָּה רַבָּה (שם) בְּשֵׁם מַהֲרִי״ל (מנהגים סי׳ לח) שֶׁכְּשֶׁהָיָה מֵאַחַר לָבֹא עַד שֶׁיִּסְיְמוּ קְרִיאַת הַתּוֹרָה, הָיָה מִתְפַּלֵּל עִם הַצִּבּוּר וְאַחַר כָּךְ קָרָא הַפָּרָשָׁה עַיֵּן שָׁם. וְעַיֵּן בְּטֶ״ז בְּשֵׁם הַכְּיָת יוֹסֵף (ד״ה סדר מנחה) שֶׁיֵּשׁ לוֹמַר יוֹם מְנוּחָה וְקְדֻשָּׁה כו׳ שֶׁהֲרֵי אוֹמֵר יְנוּחוּ בּוֹ כו׳, וְעַיֵּן בְּשַׁלְמֵי צִבּוּר (שם ס״ו) שֶׁכָּתַב שֶׁרְצוֹנוֹ לוֹמַר מַה שֶּׁאֹמְרִים יַעֲקֹב וּבָנָיו יְנוּחוּ בּוֹ כו׳, וְכֵן נִרְאֶה מֵהָאֲלִיָּה רַבָּה (סק״ט) עַיֵּן שָׁם, אֲבָל בְּבִרְכַּת אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ רָצָה כו׳ אוֹמְרִים בְּמִנְחָה וְיָנוּחוּ בָּם, וְכַמְבֹאָר בְּסִימָן רס״ח (סק״א) עַיֵּן שָׁם. וְעַיֵּן בְּשַׁלְמֵי צִבּוּר (שם) שֶׁצָּרִיךְ לוֹמַר בְּצִבּוּר יִשְׂרָאֵל עַל פִּי סוֹד כַּיָּדוּעַ לִיוֹדְעֵי חֵן. וְכָתַב מָהֲרִיק״ש (ערך לחם אורח סי׳ קמג ס״ד), אִם נִמְצָא טָעוּת בְּסֵפֶר תּוֹרָה בְּמִנְחָה, מוֹצִיאִין אַחֶרֶת, וְהוּא הַדִּין בְּשֵׁנִי וַחֲמִישִׁי עַיֵּן שָׁם. וְכָתַב מַחֲזִיק בְּרָכָה (סק״ג) דְּאוֹתָן שְׁנֵהֱגִין לְהוֹצִיא אַחֶרֶת אַף בְּדִבּוּק בְּעִלְמָא, הוּא הַדִּין בְּשַׁבָּת בְּמִנְחָה וְשֵׁנִי וַחֲמִישִׁי מוֹצִיאִין:

בֵּאוּר הַלָּכָה

סְעוּדַת מִלְוָה מִלְבָּה, דְּסְעוּדָה זוֹ חֲשִׁיבָא הֲרַבֵּה יוֹתֵר מִסְּעוּדַת מִלְוָה מַלְכָּה אַף שֶׁגַּם הִיא מִצְוָה, וְיֵשׁ אֲנָשִׁים שְׁחוֹשְׁבִין לְהֶפֶךְ, וְטוֹעִין בָּזֶה:

ו * נָשִׁים חַיָּבוֹת וְכוּ׳. וְגַם חַיָּבוֹת בְּמִצְוַת לְחֶם מִשְׁנֶה [בֵּית יוֹסֵף (ד״ה ו״א)]:

מִשְׁנָה בְּרוּרָה

עֲלֵיהֶם בּוֹרֵא מִינֵי מְזוֹנוֹת, וְטַעַם דַּעָה זוֹ כֵּיוָן דְּאֵין דֶּרֶךְ לֶאֱכֹל סְעוּדָה שְׁלִישִׁית לְתַאֲבוֹן, סָגֵי בְּהָכִי, וְזֶהוּ גַּם כֵּן טַעַם שְׁאָר הַדֵּעוֹת שְׁמַקִּלִּין בָּזֶה [תּוֹסֶפֶת שַׁבָּת (ס״ק יד)]: (כה) שֶׁאָסוּר לוֹ וְכוּ׳. עַל כֵּן יָקֵים (יג) אוֹתָהּ בְּמִינֵי טִגּוּן שֶׁעוֹשִׂין מִמַּצָּה כְּתוּשָׁה אוֹ בְּבָשָׂר וְדָגִים אוֹ פֵּרוֹת: ו (כו) חַיָּבוֹת בִּסְעוּדָה שְׁלִישִׁית. דִּלְכָל (יג) מִילֵּי דְּשַׁבָּת אִישׁ וְאִשָּׁה שָׁוִין כְּמוֹ שֶׁנִּתְבָּאֵר בְּסִימָן רע״א (ס״ב). וְעוֹד, שֶׁגַּם הֵם הָיוּ בְּנֵס שֶׁל הַמָּן, וְעַל כָּלָם אָמַר ׳אׇכְלֻהוּ הַיּוֹם׳ (שמות טז כה) דְּמִזֶּה נִלְמַד חִיּוּב שָׁלֹשׁ סְעוּדוֹת בְּשַׁבָּת:

א (א) אוֹמְרִים אַשְׁרֵי וּבָא לְצִיּוֹן וְכוּ׳. וּמַפְסִיקִין בְּקְדֻשָּׁה קֹדֶם וַאֲנִי תְּפִלָּתִי. וַאֲמִירַת וּבָא בְּמִנְחָה הוּא בִּמְקוֹם סֵדֶר קְדֻשָּׁה דְּחל, וּבְשַׁבָּת שֶׁמַּאֲרִיכִין הַרְבֵּה בְּשַׁחֲרִית וּמוֹסָף, הַנִּיחוּהָ עַד מִנְחָה [כל בו (סי׳ מ)]: (ב) וַאֲנִי תְּפִלָּתִי. הוּא עַל פִּי הַמִּדְרָשׁ (הובא בטור) שֶׁאָמַר דָּוִד לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, אֵין אָמָּה זוֹ כְּעוּבְדֵי גִּלּוּלִים שֶׁשּׁוֹתִין וּמִשְׁתַּכְּרִים וּפוֹחֲזִים, וְאָנוּ לֹא כֵן, אַף עַל פִּי שֶׁאָכַלְנוּ וְשָׁתִינוּ ׳וַאֲנִי תְּפִלָּתִי׳ וְגוֹ׳. (ג) אֲבָל בְּמִנְחָה שֶׁל יוֹם טוֹב אֵין אוֹמְרִים אוֹתוֹ כֵּיוָן דְּאֵין קוֹרִין בַּתּוֹרָה (ג) שֶׁהוּא עַת רָצוֹן עַל יְדֵי זֶה, וּמֵיהוּ בְּשַׁבָּת נָהֲגוּ לֶאֱמְרוֹ אַף בְּמָקוֹם שֶׁאֵין סֵפֶר תּוֹרָה וְכֵן אֲפִלּוּ בְּיָחִיד [אַחֲרוֹנִים]: (ג) וּמוֹצִיאִין וְכוּ׳. הוּא מִתַּקָּנַת עֶזְרָא כִּדְאִיתָא (בבא קמא פב.): (ד) שְׁלֹשָׁה אֲנָשִׁים וְכוּ׳. בְּמִנְחָה (ד) אֵין אוֹמְרִים קְדִישׁ עַל הַבִּימָה לְעוֹלָם [הֵינוּ בֵּין בְּשַׁבָּת בֵּין בְּתַעֲנִית], רַק לִפְנֵי הָעֲמוּד קֹדֶם תְּפִלַּת שְׁמוֹנֶה עֶשְׂרֵה וְקַאֵי נַמֵּי אַסֵּפֶר תּוֹרָה, דְּאִי יֹאמְרוּ מִיד עַל הַבִּימָה, אִם כֵּן לִפְנֵי הָעֲמוּד לֹא יֹאמְרוּ קְדִישׁ, כִּי אֵין כְּמַה לְהַפְסִיק בֵּין הַקְּדִישִׁים, [יְהַלְלוּ׳, פְּסוּק אֶחָד לֹא הֲוֵי הֶפְסֵק, וְאַף שֶׁאוֹמְרִים מְזֻמּוֹר ׳לְהׇ הָאָרֶץ׳, אֵין זֶה מַעֲקֹר הַדִּין], וּלְעוֹלָם רָאוּי לְהַסְמִיךְ הַקָּדִישׁ לִתְפִלַּת שְׁמוֹנֶה עֶשְׂרֵה, מַה שֶּׁאֵין כֵּן בְּשַׁחֲרִית יֵשׁ הֶפְסֵק בַּאֲמִירַת ׳אַשְׁרֵי׳ בֵּינֵיהֶם. וּלְפִי זֶה כְּשֶׁאֵין סֵפֶר תּוֹרָה בְּשַׁבָּת בְּמִנְחָה לֹא יֹאמְרוּ רַק פַּעַם אַחַת קַדִּישׁ אַחַר ׳אַשְׁרֵי׳ ׳וּבָא לְצִיּוֹן׳, וּפְסוּק ׳וַאֲנִי תְּפִלָּתִי׳ יֹאמְרוּ אָז קֹדֶם הַקָּדִישׁ כְּדֵי שֶׁלֹּא יְהֵא הֶפְסֵק בֵּין קְדִישׁ לִתְפִלָּה [אַלְיָה רַבָּה (סק״ו) וּשְׁאָרֵי אַחֲרוֹנִים]: (ה) וְלֹא בְּשֶׁל יוֹם טוֹב. דְּהָא הַקְּרִיאָה אִיתָּנָה בְּשִׁבְלֵי יוֹם טוֹב, דְּהָא בְּמִנְחָה בְּיוֹם טוֹב אֵין קוֹרִין: ב (ו) צִדְקָתְךָ. דִּמְתוּ בּוֹ יוֹסֵף מֹשֶׁה וְדָוִד, וּבֵ״ח (ס״ב) הָאֲרִיךְ לְהוֹכִיחַ שֶׁלֹּא מֵת מֹשֶׁה בְּשַׁבָּת, רַק בְּמִנְחָה בְּשַׁעְתָּא דְּעֵת רָצוֹן וּכְמוֹ שֶׁכָּתוּב בַּזֹּהַר (ח״ב דף קנו.), וְאָנוּ אוֹמְרִים צִדּוּק הַדִּין עָלָיו בִּזְמַן שֶׁנִּגְנָז. וְיֵשׁ מְפָרְשִׁים דְּאוֹמְרִים

שַׁעַר הַצִּיּוּן

ה (יג) חֵי אָדָם (ח״ב כלל ז ס״ג): ו (יג) בֵּית יוֹסֵף (ד״ה ו״א) בְּשֵׁם הַפּוֹסְקִים:

א (ע) מָגֵן אַבְרָהָם (סק״א): (ב) בֵּ״ח (ס״א): (ג) מְגִלָּה כ״א (ע״א רש״י ד״ה בשני): (ד) מָגֵן אַבְרָהָם (סק״ב) וּפְרִי מְגַדִּים (א״א שם) וּשְׁאָרֵי אַחֲרוֹנִים:

Mishna Brura Menukad © Copyright Oz Vehadar - עוז והדר
Sacred Text - If printed do not throw away, requires genizah

לֹא הָיוּ אוֹמְרִים (ז) בּוֹ בְּמִנְחָה נְפִילַת אַפַּיִם, אֵין אוֹמְרִים 'צִדְקָתְךָ'. הַגָּהּ: (ח) וְנָהֲגוּ שֶׁלֹּא לִקְבֹּעַ (ד) מִדְרָשׁ

(ט) בֵּין מִנְחָה לְמַעֲרִיב, (טור), אֲבָל אוֹמְרִים פִּרְקֵי אָבוֹת בַּקַּיִץ וְשִׁיר הַמַּעֲלוֹת בַּחֹרֶף, וְכָל מָקוֹם לְפִי מִנְהָגוֹ:

רצג דִּינֵי עַרְבִית בְּמוֹצָאֵי שַׁבָּת. וּבוֹ ג' סְעִיפִים:

א (א) [א]מְאַחֲרִין תְּפִלַּת עַרְבִית כְּדֵי לְהוֹסִיף מֵחֹל עַל הַקֹּדֶשׁ: **ב** [ב]צָרִיךְ לְזָהֵר

ב (ב) מְלַאכוֹת מְלָאכָה (ג) * עַד * שֶׁיֵּרָאוּ [*] (ד) * שְׁלֹשָׁה כּוֹכָבִים קְטַנִּים, [ג]וְלֹא יִהְיוּ מֻפְזָרִים

בְּאֵר הֵיטֵב

בְּעֶרֶב שַׁבָּת מַת וְלֹא נִקְבַּר עַד שֶׁבָּת בְּמִנְחָה, וְאָנוּ אוֹמְרִים צִדּוּק הַדִּין עָלָיו בְּזִמַּן שֶׁנִּקְבַּר. וְיֵשׁ אוֹמְרִים דְּאוֹמְרִים 'צִדְקָתְךָ' לְהַצְדִּיק הַדִּין עַל הָרְשָׁעִים שֶׁחוֹזְרִין לְגֵיהִנֹּם בְּמוֹצָאֵי שַׁבָּת: (ד) מְדָרֵשׁ. וּבְמִדְרָשׁ (פסחים קה.) כָּתַב שֶׁלֹּא לִלְמֹד, כַּוָּנָתוֹ שֶׁלֹּא לִלְמֹד בְּחִבּוּרוֹתָא, אֲבָל שְׁנַיִם שְׁנַיִם לוֹמְדִים בְּבַתֵּיהֶם כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב בְּיוֹרֶה דֵּעָה סִימָן שמ"ד סָעִיף י"ח, לָכֵן הַמִּנְהָג לִדְרֹשׁ קֹדֶם הַמִּנְחָה, וְאִם נִמְשְׁכָה עַד סְמוּךְ לַחֲשֵׁכָה שֶׁלֹּא יוּכְלוּ לִקְיֹם סְעוּדָה שְׁלִישִׁית, אֵזֵי לֹא יֹאמְרוּ פְּרָקִים אוֹ 'שִׁיר הַמַּעֲלוֹת' כְּדֵי שֶׁיּוּכְלוּ לִקְיֹם סְעוּדָה שְׁלִישִׁית בִּזְמַנָּהּ [מָגֵן אַבְרָהָם (סק"ה)]. וּבְאַלִּיָּה רַבָּה (ס"ק יד) אִיתָא בְּשֵׁם מַלְבּוּשֵׁי יוֹם טוֹב (סק"א) שֶׁרָאָה לְרִבּוֹ מַהֲרַ"ל מִפְּרָאג כַּמָּה פְּעָמִים שֶׁדָּרַשׁ בֵּין מִנְחָה לְמַעֲרִיב. [א]וְעַל כֵּן נִרְאֶה דִּבְזְמַנֵּנוּ אֵין לְמְנֹעַ זֶה, כֵּיוָן שֶׁמָּצוּי בַּעֲוֹנוֹתֵינוּ הָרַבִּים בְּאֵיזֶה מְקוֹמוֹת שֶׁעוֹסְקִין אָז כַּמָּה אֲנָשִׁים בְּבֵית הַמִּדְרָשׁ בְּשִׂיחָה בְּטֵלָה, וּבְוַדַּאי טוֹב יוֹתֵר לִשְׁמֹעַ אָז דִּבְרֵי מוּסָר כְּדֵי שֶׁלֹּא יָבוֹאוּ לָזֶה:

א (א) מְאַחֲרִין וְכוּ'. הַיְנוּ אַף דִּמַּן הַדִּין סַגִּי בְּמַה שֶׁיִּתְעַכֵּב מִלַּאכוֹת מְלָאכָה עַד הַזְּמַן הַמְבֹאָר בְּסָעִיף ב', (ס) מִכָּל מָקוֹם לְכַתְּחִלָּה רָאוּי וְנָכוֹן וְכֵן מִנְהַג כָּל יִשְׂרָאֵל לְאַחֵר אֶת הַתְּפִלָּה כְּדֵי שֶׁיִּתּוֹסַף יוֹתֵר מֵחֹל עַל הַקֹּדֶשׁ. הַמִּנְהָג לְזַמֵּר קֹדֶם מַעֲרִיב הַמְזֻמּוֹר "אֱלֹהִים יְחָנֵּנוּ" [תְּהִלִּים סז] וְעוֹד מִזְמוֹרִים כְּנִזְקָּר בַּסִּדּוּרִים. וְאִם יָחוּשׁ תִּשְׁעָה בְּאָב בְּמוֹצָאֵי שַׁבָּת אֵין מְזַמְּרִין, דְּאָז אֵין זְמַן חֲנִינָה. וְכֵן כְּשֶׁיָּחוּשׁ יוֹם טוֹב בְּמוֹצָאֵי שַׁבָּת גַּם כֵּן אֵין הַמִּנְהָג לְזַמֵּר. כָּתַב הַפְּרִי מְגַדִּים (משז"ז ריש הסי') דְּאָפְשָׁר מִשּׁוּם דְּאֵין אוֹמְרִים תְּחִנָּה בְּשַׁבָּת וְיוֹם טוֹב, מַה שֶּׁאֵין כֵּן בְּכָל שַׁבָּת יוּכַל לְאָמְרוֹ מִשְׁחֲשֵׁכָה קֹדֶם מַעֲרִיב. וְעַיֵּן לְעֵיל בְּסִימָן מ"ט (משנ"ב סק"ו) בְּשֵׁם חוֹת יָאִיר (סי' קעה) דְּתְהִלִּים מָתָר הַמְרַגֵּל בּוֹ לוֹמַר בְּעֵת פֶּה וּמַה טּוֹב וְיָפָה הַמִּנְהָג הַזֶּה, א', כְּדֵי לְלַוּוֹת שַׁבָּת שֶׁנִּקְרֵאת כַּלָּה מַלְכְּתָא בְּשִׁירוֹת וְתִשְׁבָּחוֹת וְכִדְאִיתָא בְּמִדְרָשׁ (הובא באבודרהם סדר מוצ"ש), וְעוֹד, כִּי עַל יְדֵי זֶה נִתְאַחֵר הַמַּעֲרִיב וְנִתּוֹסַף מֵחֹל עַל הַקֹּדֶשׁ, וְגַם כְּדֵי שֶׁלֹּא יָבוֹאוּ לְדַבֵּר בְּדְבָרִים בְּטֵלִים, אַחַר כָּךְ מָצָאתִי בְּכֶנֶסֶת הַגְּדוֹלָה סִימָן (רל"ה) [רל"ז] (הגה"ט) כְּעֵין מַה שֶּׁכָּתַבְתִּי: **ב** (ב) מְלַאכוֹת מְלָאכָה. עַיֵּן לְקַמָּן בְּסִימָן רצ"ט סָעִיף י': (ג) עַד שֶׁיֵּרָאוּ. וְקֹדֶם לָכֵן אָסוּר מִשּׁוּם סְפֵק יוֹם. וּמְדִינָא סַגִּי בִּשְׁלֹשָׁה כּוֹכָבִים בֵּינוֹנִים, אֲבָל (ס) אִם שְׁאֵין אָנוּ בְּקִיאִין בָּזֶה וְשָׁמָּא הֵן גְּדוֹלִים הַנִּרְאִין כְּיוֹם, לָכֵן אָנוּ מַצְרִיכִין קְטַנִּים. (ד) שְׁלֹשָׁה כּוֹכָבִים קְטַנִּים. עַיֵּן לְקוּטֵי פְּרִי חָדָשׁ עַל יוֹרֶה דֵּעָה (סי' רסב ס"ה) שֶׁכָּתַב דְּאִם הָרָקִיעַ מְזֻהָר כְּעֵין אוֹרָה שֶׁל יוֹם, תּוֹ לֹא נָחְשַׁב אוֹתוֹ הַזְּמַן רַק בֵּין הַשְּׁמָשׁוֹת, וְהֶבִיאוֹ הַגָּאוֹן רַבִּי עֲקִיבָא אַיְגֶר בְּהַחְדּוּשָׁיו בְּיוֹרֶה דֵּעָה סִימָן רס"ב עַיֵּן שָׁם. וּבְבַאוּר הַגְּרַ"א בְּלִקּוּטָיו שָׁם (סק"ט) כָּתַב דְּאִם נִסְתַּלֵּק הָאַדְמִימוּת מִן כָּל כִּפַּת הָרָקִיעַ בְּאוֹתוֹ צַד שֶׁשָּׁקְעָה הַחַמָּה, אֵין אָנוּ חוֹשְׁשִׁין כְּמָה שֶׁמְּזֻהָר. וְדַע עוֹד, דִּבְסֵפֶר תִּפְאֶרֶת יִשְׂרָאֵל בְּפֶרֶק ב' דְּשַׁבָּת (מ"ז) מַצְרִיךְ שְׁלֹשָׁה קְטַנִּים לְבַד שְׁלֹשָׁה בֵּינוֹנִים וְלֹא יָדַעְתִּי מְקוֹרוֹ,

מִשְׁנָה בְּרוּרָה

'צִדְקָתְךָ' לְהַצְדִּיק הַדִּין עַל הָרְשָׁעִים שֶׁחוֹזְרִין לְגֵיהִנֹּם בְּמוֹצָאֵי שַׁבָּת:

(ז) בּוֹ בְּמִנְחָה וְכוּ'. פֵּרוּשׁ בֵּין שֶׁיּוֹם הַשַּׁבָּת הוּא רֹאשׁ חֹדֶשׁ, (ה) בֵּין שֶׁיּוֹם רִאשׁוֹן שֶׁאַחֲרָיו הוּא רֹאשׁ חֹדֶשׁ וְאִם כֵּן אֵלּוּ הָיָה חל לֹא הָיוּ אוֹמְרִים בְּמִנְחָה נְפִילַת אַפַּיִם שֶׁכְּבָר חָל בְּמֹקְצָת יוֹם שֶׁלְּאַחֲרָיו, וְלָכֵן גַּם עַתָּה אֵין אוֹמְרִים 'צִדְקָתְךָ': (ח) וְנָהֲגוּ. וְאֵינוֹ אָסוּר, (ו) אֶלָּא מִנְהָג לְזָכְרוֹן בְּעָלְמָא, וְהַטַּעַם כַּנַּ"ל בְּסָעִיף קָטָן ו'. (ז) וְדַוְקָא שֶׁלֹּא לִלְמֹד בְּחִבּוּרוֹתָא, אֲבָל שְׁנַיִם שְׁנַיִם לוֹמְדִים בְּבָתֵּיהֶם כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב בְּיוֹרֶה דֵּעָה סִימָן שד"מ סָעִיף י"ח לְעִנְיַן נְשִׂיא שָׁמֵת:

(ט) בֵּין מִנְחָה לְמַעֲרִיב. הַיְנוּ (ט) כְּשֶׁהוּא סָמוּךְ לַחֲשֵׁכָה. וְלָכֵן הַמִּנְהָג לִדְרֹשׁ קֹדֶם מִנְחָה, וְאִם נִמְשְׁכָה הַדְּרָשָׁה עַד סָמוּךְ לַחֲשֵׁכָה, אֵזֵי לֹא יֹאמְרוּ פְּרָקִים אוֹ 'שִׁיר הַמַּעֲלוֹת' כְּדֵי שֶׁיּוּכְלוּ לִקְיֹם סְעוּדָה שְׁלִישִׁית בִּזְמַנָּהּ [מָגֵן אַבְרָהָם (סק"ה)]. וּבְאַלִּיָּה רַבָּה (ס"ק יד) אִיתָא בְּשֵׁם מַלְבּוּשֵׁי יוֹם טוֹב (סק"א) שֶׁרָאָה לְרִבּוֹ מַהֲרַ"ל מִפְּרָאג כַּמָּה פְּעָמִים שֶׁדָּרַשׁ בֵּין מִנְחָה לְמַעֲרִיב. [א]וְעַל כֵּן נִרְאֶה דִּבְזְמַנֵּנוּ אֵין לְמְנֹעַ זֶה, כֵּיוָן שֶׁמָּצוּי בַּעֲוֹנוֹתֵינוּ הָרַבִּים בְּאֵיזֶה מְקוֹמוֹת שֶׁעוֹסְקִין אָז כַּמָּה אֲנָשִׁים בְּבֵית הַמִּדְרָשׁ בְּשִׂיחָה בְּטֵלָה, וּבְוַדַּאי טוֹב יוֹתֵר לִשְׁמֹעַ אָז דִּבְרֵי מוּסָר כְּדֵי שֶׁלֹּא יָבוֹאוּ לָזֶה:

א (א) מְאַחֲרִין וְכוּ'. הַיְנוּ אַף דִּמַּן הַדִּין סַגִּי בְּמַה שֶׁיִּתְעַכֵּב מִלַּאכוֹת מְלָאכָה עַד הַזְּמַן הַמְבֹאָר בְּסָעִיף ב', (ס) מִכָּל מָקוֹם לְכַתְּחִלָּה רָאוּי וְנָכוֹן וְכֵן מִנְהַג כָּל יִשְׂרָאֵל לְאַחֵר אֶת הַתְּפִלָּה כְּדֵי שֶׁיִּתּוֹסַף יוֹתֵר מֵחֹל עַל הַקֹּדֶשׁ. הַמִּנְהָג לְזַמֵּר קֹדֶם מַעֲרִיב הַמְזֻמּוֹר "אֱלֹהִים יְחָנֵּנוּ" [תְּהִלִּים סז] וְעוֹד מִזְמוֹרִים כְּנִזְקָּר בַּסִּדּוּרִים. וְאִם יָחוּשׁ תִּשְׁעָה בְּאָב בְּמוֹצָאֵי שַׁבָּת אֵין מְזַמְּרִין, דְּאָז אֵין זְמַן חֲנִינָה. וְכֵן כְּשֶׁיָּחוּשׁ יוֹם טוֹב בְּמוֹצָאֵי שַׁבָּת גַּם כֵּן אֵין הַמִּנְהָג לְזַמֵּר. כָּתַב הַפְּרִי מְגַדִּים (משז"ז ריש הסי') דְּאָפְשָׁר מִשּׁוּם דְּאֵין אוֹמְרִים תְּחִנָּה בְּשַׁבָּת וְיוֹם טוֹב, מַה שֶּׁאֵין כֵּן בְּכָל שַׁבָּת יוּכַל לְאָמְרוֹ מִשְׁחֲשֵׁכָה קֹדֶם מַעֲרִיב. וְעַיֵּן לְעֵיל בְּסִימָן מ"ט (משנ"ב סק"ו) בְּשֵׁם חוֹת יָאִיר (סי' קעה) דְּתְהִלִּים מָתָר הַמְרַגֵּל בּוֹ לוֹמַר בְּעֵת פֶּה וּמַה טּוֹב וְיָפָה הַמִּנְהָג הַזֶּה, א', כְּדֵי לְלַוּוֹת שַׁבָּת שֶׁנִּקְרֵאת כַּלָּה מַלְכְּתָא בְּשִׁירוֹת וְתִשְׁבָּחוֹת וְכִדְאִיתָא בְּמִדְרָשׁ (הובא באבודרהם סדר מוצ"ש), וְעוֹד, כִּי עַל יְדֵי זֶה נִתְאַחֵר הַמַּעֲרִיב וְנִתּוֹסַף מֵחֹל עַל הַקֹּדֶשׁ, וְגַם כְּדֵי שֶׁלֹּא יָבוֹאוּ לְדַבֵּר בְּדְבָרִים בְּטֵלִים, אַחַר כָּךְ מָצָאתִי בְּכֶנֶסֶת הַגְּדוֹלָה סִימָן (רל"ה) [רל"ז] (הגה"ט) כְּעֵין מַה שֶּׁכָּתַבְתִּי: **ב** (ב) מְלַאכוֹת מְלָאכָה. עַיֵּן לְקַמָּן בְּסִימָן רצ"ט סָעִיף י': (ג) עַד שֶׁיֵּרָאוּ. וְקֹדֶם לָכֵן אָסוּר מִשּׁוּם סְפֵק יוֹם. וּמְדִינָא סַגִּי בִּשְׁלֹשָׁה כּוֹכָבִים בֵּינוֹנִים, אֲבָל (ס) אִם שְׁאֵין אָנוּ בְּקִיאִין בָּזֶה וְשָׁמָּא הֵן גְּדוֹלִים הַנִּרְאִין כְּיוֹם, לָכֵן אָנוּ מַצְרִיכִין קְטַנִּים. (ד) שְׁלֹשָׁה כּוֹכָבִים קְטַנִּים. עַיֵּן לְקוּטֵי פְּרִי חָדָשׁ עַל יוֹרֶה דֵּעָה (סי' רסב ס"ה) שֶׁכָּתַב דְּאִם הָרָקִיעַ מְזֻהָר כְּעֵין אוֹרָה שֶׁל יוֹם, תּוֹ לֹא נָחְשַׁב אוֹתוֹ הַזְּמַן רַק בֵּין הַשְּׁמָשׁוֹת, וְהֶבִיאוֹ הַגָּאוֹן רַבִּי עֲקִיבָא אַיְגֶר בְּהַחְדּוּשָׁיו בְּיוֹרֶה דֵּעָה סִימָן רס"ב עַיֵּן שָׁם. וּבְבַאוּר הַגְּרַ"א בְּלִקּוּטָיו שָׁם (סק"ט) כָּתַב דְּאִם נִסְתַּלֵּק הָאַדְמִימוּת מִן כָּל כִּפַּת הָרָקִיעַ בְּאוֹתוֹ צַד שֶׁשָּׁקְעָה הַחַמָּה, אֵין אָנוּ חוֹשְׁשִׁין כְּמָה שֶׁמְּזֻהָר. וְדַע עוֹד, דִּבְסֵפֶר תִּפְאֶרֶת יִשְׂרָאֵל בְּפֶרֶק ב' דְּשַׁבָּת (מ"ז) מַצְרִיךְ שְׁלֹשָׁה קְטַנִּים לְבַד שְׁלֹשָׁה בֵּינוֹנִים וְלֹא יָדַעְתִּי מְקוֹרוֹ,

בְּאוּר הֲלָכָה

ב * עַד וְכוּ'. קָשָׁה לִי, דִּלְפִי מַה דְּפָסַק הַמְחַבֵּר לְעֵיל בְּסִימָן רס"א (ס"ב) כְּשִׁיטַת רַבֵּנוּ תָּם (תוס' לה. ד"ה תרי) דְּמִשְּׁקִיעַת הַחַמָּה עַד שְׁלֹשָׁה כּוֹכָבִים יֵשׁ כְּשִׁעוּר הִלּוּךְ אַרְבָּעָה מִילִין, אִם כֵּן אֲנַן רוֹאִין כּוֹכָבִים וַאֲנוּ יוֹדְעִין שֶׁעֲדַיִן לֹא נִשְׁלַם הַזְּמַן דְּאַרְבָּעָה מִילִין, עַל כָּרְחָךְ דְּאוֹתָן הַכּוֹכָבִים הֵם גְּדוֹלִים, אִם כֵּן אַמַּאי לֹא הִתְנָה הָכָא הַמְחַבֵּר שֶׁיְּהֵא נִשְׁלָם הַשִּׁעוּר דְּאַרְבָּעָה מִילִין מֵעֵת הַשְּׁקִיעָה, וְאֶפְשָׁר לוֹמַר דִּסְבִירָא לַהּ דִּמְכֵּיוָן שֶׁאָנוּ רוֹאִין שְׁלֹשָׁה כּוֹכָבִים, תְּלִינַן דִּמִּפְּתָמָא נִשְׁלַם הַשִּׁעוּר, אֲבָל אִם אֲנוּ יוֹדְעִין שֶׁלֹּא נִשְׁלַם, אֵין הָכִי נַמִּי דְּצָרִיךְ לְהַמְתִּין עַד שֶׁיִּשְׁלַם. שׁוּב מָצָאתִי בְּסֵפֶר מִנְחַת כֹּהֵן (מבוא השמש מאמר ב' פ"ה ד"ה וע"ל שאם) דְּאֶפְלוּ לְרַבֵּנוּ תָּם מִפֵּיוָן שֶׁאָנוּ רוֹאִין סִימָן הַכּוֹכָבִים שׁוּב אֵין לְהַקְפִּיד עַל שֶׁלֹּא נִשְׁלַם הַשִּׁעוּר דְּאַרְבָּעָה מִילִין, עַיֵּן שָׁם טַעְמוֹ. וְנִרְאֶה לִי דְּאֶפְלוּ לְהַמְּגִחָה כֹּהֵן עַל כָּל פָּנִים נָכוֹן שֶׁיִּרְאֶה אִז אִם הַכְּסִיף הָעֶלְיוֹן וְשָׁוֶה לַתַּחְתּוֹן כֵּיוָן שֶׁהוּא בְּתוֹךְ אַרְבָּעָה מִילִין, דְּמִגְּמָרָא (לד:) מוּכָח דְּהַכּוֹכָבִים שֶׁרָאוּיִם לְסָמְךְ עֲלֵיהֶם שֶׁהוּא לַיְלָה הֵם נִרְאִים דַּוְקָא אַחַר שֶׁהַכְּסִיף הָעֶלְיוֹן וְשָׁוֶה לַתַּחְתּוֹן, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ לְקַמָּן (בי"ה ל"ד ד"ה שיראו) בְּשֵׁם הַגְּרַ"א בְּלִקּוּטָיו (יורה דעה סי' רסב סק"ט) עַיֵּן שָׁם:

* שֶׁיֵּרָאוּ. מְשְׁמַע בְּגְמָרָא (שַׁבָּת ל"ה ע"א) עַיֵּן שָׁם בְּתוֹסְפוֹת דִּכּוּר הַמַּתְחִיל תְּרֵין דְּכָל זְמַן שֶׁלֹּא נִסְתַּלֵּק הָאַדְמִימוּת מִן כָּל כִּפַּת הָרָקִיעַ בְּאוֹתוֹ צַד שֶׁשָּׁקְעָה הַחַמָּה [וְזֶה מִקְרֵי בְּגְמָרָא הִכְסִיף הָעֶלְיוֹן וְשָׁוֶה לַתַּחְתּוֹן] אֵין לְסָמְךְ עַל הַכּוֹכָבִים. וְכֵן כָּתַב בְּבֵאוּר הַגְּרַ"א (רסא ס"ב) דְּלְהַבְחִין בַּכּוֹכָבִים לְבַד צָרִיךְ בְּקִיאוּת רַב, דְּשָׁמָּא הֵן כּוֹכָבִים הַנִּרְאִים בַּיּוֹם, וּלְכָךְ הָיוּ הָאֲמוֹרָאִים מְסִתְפְּקִים אִם נִסְתַּלֵּק הָאַדְמִימוּת [גְּמָרֵי וְאָז מוֹעִיל הַכּוֹכָבִים, אֲמָנָם אֲפָשָׁר דְּזֶהוּ דַּוְקָא בְּכוֹכָבִים בֵּינוֹנִים דִּיֵּשׁ לְטָעוֹת בָּהֶם בִּגְדוֹלִים, אֲבָל לֹא בִּקְטַנִּים, אֲבָל בִּיוֹרֶה דֵּעָה סִימָן רס"ב סָעִיף ה' בְּלִקּוּטָיו שָׁם (סק"ט) מוּכָח דְּאֵפִלּוּ עַל כּוֹכָבִים קְטַנִּים אֵין לְסָמְךְ מִקְּדֶם שֶׁהִכְסִיף הָעֶלְיוֹן וְשָׁוֶה לַתַּחְתּוֹן [וְלִפְי מַה שֶּׁכָּאַר שָׁם מִתְּחִלָּה בְּבֵאוּרָיו בְּסָעִיף קָטָן ט' עַיֵּן שָׁם, אֵין הַכְרֵעָ לָזֶה, וְצָרִיךְ עִיּוּן]. וּמַה נִּקְרָא הִכְסִיף, נִרְאֶה לִי דְּהוּא כְּאֲשֶׁר נִסְתַּלֵּק הָאַדְמִימוּת מִן אוֹתוֹ מָקוֹם וְנוֹטֶה לְלָבָן, מִלְּשׁוֹן הִכְסִיף פָּנָיו, דְּאַף דְּרַשַּׁ"י פֵּרֵשׁ שָׁם [וַשַּׁבָּת ל"ד עַמּוּד ב' (ד"ה הכסיף)] דְּהוּא הַשְׁחִיר, נִרְאֶה לִי דְּלָאו דַּוְקָא הַשְׁחִיר מִפֹּשׁ דְּזֶה נִמְשָׁךְ זְמַן רַב מְאֹד, אֶלָּא כָּל שֶׁנִּסְתַּלֵּק הָאַדְמִימוּת הוּא בִּכְלַל הַשְׁחִיר. וְכֵן מוּכָח בְּרַשַּׁ"א (שם ד"ה הכסיף) דְּבָזֶה שֶׁנִּסְתַּלֵּק הָאַדְמִימוּת מִקְּרֵי הִכְסִיף, וּכְעֵין זֶה מְשְׁמַע גַּם כֵּן בְּפֵאֵרִי (שם ד"ה בין השמשות) דְּקוֹרֵא שָׁם הִכְסִיף כְּמוֹ שֶׁהָלְכָה הַבְּהָקָתוֹ שֶׁל הָאוֹר. אַחַר כָּךְ מָצָאתִי בְּעֶזְרַת ה' בְּעָרוּךְ (ערך כסף) שֶׁפֵּרֵשׁ בְּהַדְיָא דְּהִכְסִיף הוּא מִלְּשׁוֹן לָבָן, עַיֵּן שָׁם. [אָמְנָם בְּסוֹף מַבְיָא שָׁם עַל זֶה לְשׁוֹן הִירוּשַׁלְמִי (ברכות פ"א ה"א) וְזֶה לְשׁוֹנוֹ, וּבְגְמָרָא בְּרָכוֹת יְרוּשַׁלְמִי אִיתָא הִכְסִיפוּ זֶהוּ בֵּין הַשְּׁמָשׁוֹת, הִשְׁחִירוּ נַעֲשָׂה הָעֶלְיוֹן שָׁוֶה לְתַחְתּוֹן זֶהוּ לֵילָה, וְאֶפְשָׁר דְּזֶהוּ לְסִיעָתָא לְדִבְרֵי דְּהִכְסִיף לָאו הַיְנוּ הַשְׁחִיר, וְהַיְרוּשַׁלְמִי פְּלִיג עִם הַבַּבְלִי וְסוֹבֵר דְּאַף בְּהִכְסִיפוּ שְׁנֵיהֶם הֲרֵי בֵּין הַשְּׁמָשׁוֹת, וְלֵילָה לֹא הֲרֵי עַד שֶׁיַּשְׁחִירוּ שְׁנֵיהֶם]. וְכֵן בְּבַאוּר הַגְּרַ"א (יורה דעה שם) מְשְׁמַע דְּכִמְה שְׁנִשְׁקַע אוֹרָה מִלְּאַדִּים מִקְּרֵי הִכְסִיף. וּמִי שֶׁאֵינוֹ בָּקִי בְּעִנְיַן הַכְסִיף אוֹ שֶׁהָיָה יוֹם מַעֲנָן, יִשְׁעֶר אִם יֵשׁ כְּדֵי אַרְבָּעָה מִילִין מֵעֵת תְּחִלַּת הַשְּׁקִיעָה:

* שְׁלֹשָׁה כּוֹכָבִים קְטַנִּים. עַיֵּן לְעֵיל בְּסִימָן רס"א בְּבֵאוּר הֲלָכָה בְּדִכּוּר הַמַּתְחִיל שָׁהוּא, בְּסוֹף הַדִּבּוּר, שֶׁכָּרְנוּ דְּאַף לְשִׁיטַת הַגְּרַ"א שָׁם (ס"ב) יֵשׁ לְזָהֵר

שַׁעַר הַצִּיּוּן

א מָהָא דְּרַבִּי יוֹסֵי שַׁבָּת קי"ח (ע"ב). ב רַבֵּנוּ יוֹנָה בְּתַחִלַּת בְּרָכוֹת (ג: ד"ה והא) מַהָא דְּשַׁבָּת ל"ה (ע"ב). ג הֵרַ"ן שָׁם בְּשַׁבָּת (טו. ד"ה אמר רבה) עַל פִּי הַיְרוּשַׁלְמִי (ברכות פ"א ה"א).

ב (ס) מָגֵן אַבְרָהָם (סק"ג): (ו) אַלִּיָּה רַבָּה (ס"ק יד) בְּשֵׁם הַמְנַהִיג (סי' סג): (ז) מָגֵן אַבְרָהָם (סק"ה): (ח) כֵּן מוּכָח מַהַגְּרַ"א שֶׁכָּתַב דְּלָכֵן נָהֲגוּ לוֹמַר פִּרְקֵי אָבוֹת בַּקַּיִץ אַף דְּהוּא גַּם כֵּן בִּכְלַל מִדְרָשׁ, לְפִי שֶׁבַּקַּיִץ מִתְפַּלְּלִין בְּעוֹד יוֹם גָּדוֹל וְהוּא עֲדַיִן זְמַן בֵּית הַמִּדְרָשׁ. וְנִרְאֶה דְּהוּא נָתַן טַעַם רַק עַל הַמִּנְהָג, אֲבָל הָרַמַ"א בְּצַעְמוֹ מִשְׁמַע מִלְּשׁוֹנוֹ טַעַם אַחֵר לָזֶה. וְאֶפְשָׁר מִשּׁוּם דְּאֵין שׁוֹנִין אוֹתוֹ כְּדֶרֶךְ שְׁאָר לְמוֹד רַק בַּאֲמִירָה בְּעָלְמָא:

א (ס) בַּ"ח (ס"א) וּפְרִי מְגַדִּים (משז"ז ריש הסי'): **ב** (ג) בֵּית יוֹסֵף (ד"ה ומכל מקום) וּמָגֵן אַבְרָהָם (סק"א):

Mishna Brura Menukad © Copyright Oz Vehador - עוז והדר
Sacred Text - If printed do not throw away, requires genizah